

Дмитро Яблонський, Наталія Чмутіна, Людмила Грачова  
м.Київ, Україна

## ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ГНАТОВИЧА ЗАБОЛОТНОГО – ПРЕЗИДЕНТА АКАДЕМІЇ АРХІТЕКТУРИ УРСР

© Яблонський Д., Чмутіна Н., Грачова Л., 2003

Стаття присвячена життю і творчості В.Г.Заболотного –  
талановитого зодчого, педагога, вченого і громадського діяча.

У Києві, над Дніпром велично височить будинок Верховної Ради України. Цей будинок займає визначне місце серед споруд нашої країни. Його побудовано за проектом Володимира Гнатовича Заболотного – видатного українського майстра архітектури.

В.Г.Заболотний – не тільки видатний архітектор, але й вчений, педагог і громадський діяч. З його ім'ям пов'язано створення і діяльність Академії архітектури УРСР, він є ініціатором розробки багатотомної Історії українського мистецтва. Спочатку викладач, а потім професор Київського художнього інституту, він давав путівки в життя молодим спеціалістам. Серед них багато відомих архітекторів, наукових працівників та педагогів.

13 серпня 1898 року в селі Карань Переяславського району на Полтавщині в сім'ї Гната Павловича Заболотного народився син Володимир. З дитинства в нього проявилися здібності до малювання. Пізніше його батьки переїхали з села до Переяслава і віддали його до гімназії. Зауваживши здібність у Володі до малювання, після закінчення гімназії вчителі радили йому здобути спеціальну художню освіту.

У 1922 році В.Г.Заболотний вступив до Київського архітектурного інституту (у 1924 році на базі цього інституту та Інституту пластичних мистецтв організували Київський державний художній інститут).

Це був період, коли формування стилю радянської архітектури відбувалося шляхом посилення шукань. Велику роль у цьому відігравали конкурси й дискусії, в яких брали участь архітектори. Конкурси одночасно були ареною боротьби різних поглядів на шляхи розвитку архітектури.

Київський архітектурний інститут був першим вищим навчальним закладом на Україні, де виховувались українські архітектурні кадри. Колектив професорів та викладачів, до складу якого входили, крім керівних спеціалістів у галузі архітектури (П.Ф.Альошин, О.М.Риков, та ін.), також відомі вчені (В.А.Амбревський, М.О.Даміловський, В.П.Моргілевський та ін.).

У перші роки навчання в інституті у Володимира Гнатовича проявився темперамент справжнього творчого працівника. Разом з студентами він бере активну участь у творчих дискусіях, обговореннях, конкурсах.

Студенти часто були активними учасниками будівництва як виконавці робіт за своїми проектами. Роботи ці проводилися через виробниче архітектурно-інженерне бюро, організоване асоціацією мистецтва України, яке об'єднувало архітекторів та будівельників.

На формування майстерності студента Заболотного, як архітектора, великий вплив мав професор П.Ф.Альошин, майстерня якого в художньому інституті була найпопулярнішою серед студентів. У 1926 році Володимир Гнатович, спільно з іншими студентами групи П.Ф.Альошина, брав участь у конкурсі на кращий проект палацу в Ростові-на-Дону, а у 1928 році – у співавторстві з П.Ф.Альошином та архітектором П.Г.Юрченком – розробив проект споруди Палацу Уряду УРСР у Харкові.

У червні 1928 року Володимир Гнатович на “відмінно” захистив дипломний проект профілакторію на 500 ліжок.

Після закінчення інституту перед молодим архітектором розгорнулося широке поле діяльності.

Але у цей час посилювався тиск партії і уряду на ідеологічну спрямованість діячів культури, в тому числі на архітектурів. Постанова ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року “Про перебудову літературно-художніх організацій” спричинила штучне об’єднання архітекторів у єдину Спілку радянських архітекторів, котра існує й досі. Під впливом партійної ідеології, у 1937 році на 1-му Всеукраїнському та Всесоюзному з’їздах архітекторів були сформульовані позиції наслідування класичного стилю минулого у сучасності.

У таких складних умовах почалася трудова діяльність майбутнього зодчого. Після закінчення інституту його призначили асистентом на кафедрі архітектурного проектування. Одночасно він працював в Управлінні Південно-Західної залізниці.

Під керівництвом архітектора О.М.Вербицького група архітекторів, разом із В.Г.Заболотним, розробила робочі креслення Київського залізничного вокзалу.

Звичайно, майстерність зодчого народжувалася не відразу, а після багатьох років шукань. В.Г.Заболотний бере активну участь у конкурсі на створення типового проекту сільського клубу-кіно з залом місткістю до 1000 осіб (1930 рік). У 1932 році за проектом В.Г.Заболотного побудовано Палац культури металургійного заводу ім. Дзержинського в Кам’янську (нині Дніпродзержинськ). Це була його перша самостійна робота.

Виростали нові, перебудовувалися старі міста і робітничі селища. У ті роки значного розмаху набирало містобудування.

У найбільших містах засновувалися спеціальні організації, які опрацьовували проекти нових міст. У Києві такою організацією стала філія проектного інституту “Діпромист”, організована у Харкові, старшим архітектором, а згодом і головним архітектором якого став В.Г.Заболотний. За чотири роки (1929–1933) під його керівництвом створюються плани реконструкції Черкас, Кременчука, Комінтернівська, Дніпродзержинська та інших міст. Володимир Гнатович з захопленням працював над створенням нового генерального плану Кривого Рога – одного з найбільших індустріальних центрів України.

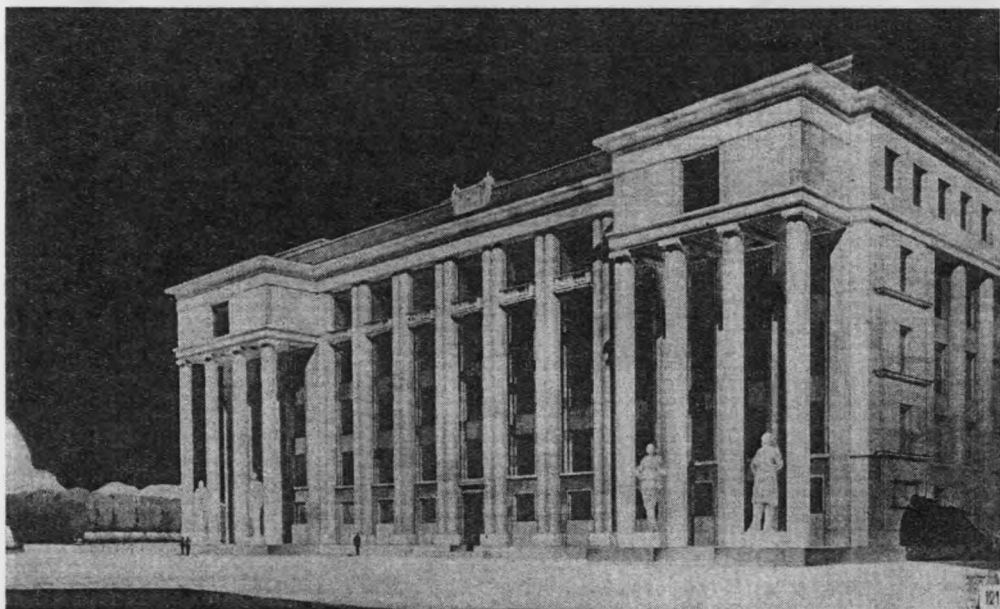
Архітекторів Києва об’єднувала проектна організація – Цивільпроектбуд, створена у 1933 році. Її головним інженером призначають В.Г.Заболотного.

Після перенесення столиці Радянської України до Києва був оголошений конкурс на краще архітектурно-художнє вирішення Урядової площі з будинками ЦК КП(б)У і Раднаркому УРСР. До конкурсу залучили кращих фахівців Москви (брати О.О. і В.О.Весніни), Харкова (бригада архітекторів, до складу якої ввійшли В.Г.Заболотний, П.Г.Юрченко та В.М.Онащенко).

Вирішення Урядової площі гармонійно пов’язане з дніпровськими схилами покладено в основу конкурсного проекту, розробленого групою В.Г.Заболотного, П.Г.Юрченка, О.Г.Недопаки, Н.В.Чмутної та О.І.Яцевича, виконаних у стриманих, творчо перероблених класичних формах, позбавлених гігантоманії (рис. 1).

У цьому проекті було рекомендовано також переглянути питання про знесення колишньої царської урядової установи та створення на цьому місці Урядової площі. Зіставивши розміри запроєктованої площі з площами великих міст світу, було доведено доцільність цієї рекомендації.

Мабуть, внаслідок цього аналізу у Києві не був зруйнований будинок колишньої царської урядової установи. Але для спорудження Урядової площі українським урядом було прийнято варварське рішення про руйнацію Михайлівського Золотоверхого собору – однієї з кращих споруд періоду Київської Русі.



*Рис. 1.* Конкурсний проект Урядової площі. Будинок Совнаркому.  
Архітектор В.Г.Заболотний



*Рис. 2.* Конкурсний проект Урядової площі.  
Реалізований проект споруди. Архітектор Й.Лангбард



*Рис. 3.* Будинок Верховної Ради. Загальний вигляд



*Рис. 4.* Будинок Верховної Ради. Загальний вигляд

Виникає питання: як видатні архітектори Союзу брали участь у розробці проекту Урядової площі в Києві, коли для її розміщення треба було зруйнувати Михайлівський собор? І в цьому, мабуть, трагічна для людства риса тоталітарних режимів, оскільки вони повністю підпорядковують собі всі інтелектуальні сили суспільства.

І ще одне стосовно цього конкурсу. Проектне вирішення площі, запропоноване В.Г.Заболотним, було одним з найпрофесійніших і масштабних. Але для реалізації радянський уряд обрав проект, розроблений ленінградським архітектором Й.Лангбардом, у котрому ідея тоталітарної гігантоманії проявилась найбільшою мірою. Ліве крило цього урядового ансамблю залишилося в Києві як яскрава пам'ятка споруди тоталітарної ідеології (рис. 2).

Поряд з творчою працею, В.Г.Заболотний багато часу віддає педагогічній діяльності.

Він часто залучав студентів до роботи над реальними об'єктами, які проектував. Прикладом такої співдружності майстра з групою талановитих студентів Київського інженерно-будівельного інституту є проект реконструкції Піонерського парку в Києві. У цьому проекті було передбачено біля 40 об'єктів, основна частина яких здійснена у 1936–1937 роках. Найбільшу увагу привертає до себе кінотеатр, побудований за проектом студентів архітектурного факультету.

Вершиною творчості Володимира Гнатовича є будинок Верховної Ради УРСР. У 1936 році був оголошений закритий конкурс на проект цієї споруди.

Завдання було складним. Наявність з одного боку багатоповерхового будинку НКВД (тоді Раднаркому УРСР), збудованого за проектом І.А.Фоміна, а з другого – невисокого будинку Маріїнського палацу, складний рельєф, соковита зелень – все це вимагало від архітектора вміння спроектувати споруду так, щоб вона була гармонійно пов'язана з довкіллям.

Після урядового перегляду проект В.Г.Заболотного був прийнятий для подальшої розробки та здійснення. Цю складну роботу Володимир Гнатович виконував за допомогою молодих архітекторів Н.Б.Чмутіної, В.І.Лазаренко та ін. (рис. 3, 4).

Триповерховий, прямокутний у плані, будинок вирішений єдиним, досить великим об'ємом. Складний купол, колонада, невисокий стилобат, глухі парапети, що огорожують плоский дах, надають йому своєрідної краси.

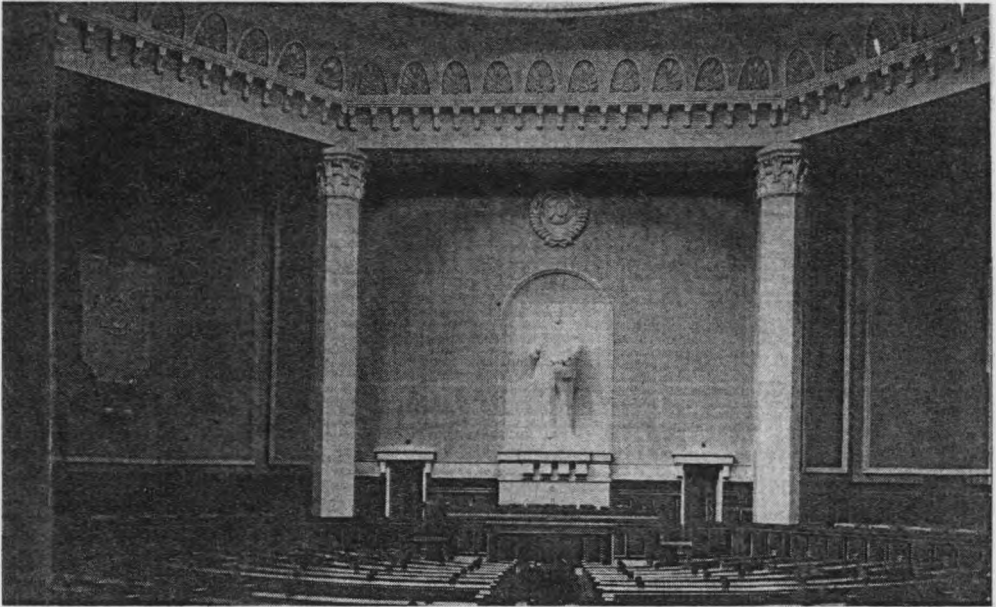
Завдяки вдалим формам, гармонійним пропорціям та застосуванню світлої теразитової штукатурки й світло-сірого турчинського граніту, споруда чітко проглядається на тлі зелені. Вишуканість архітектурних форм відчувається й у вирішенні інтер'єрів.

Центром об'ємної композиції будинку є сесійний зал на 1300 місць, розташований на другому поверсі. Він перекритий освітлювальним плафоном і скляним куполом. Трибуни на підвищеній частині підлоги, партер з секторіальною системою розташування місць, ложі та інші об'єми забезпечують композиційну єдність інтер'єру залу (рис. 5).

В інтер'єрі вестибюлю і головного фойє автор проекту вміло використав класичний художній прийом органічного поєднання архітектури й монументального живопису. Вражає фойє другого поверху у вигляді колонади, що об'єднує бокові сходи (рис. 6). Стильова та композиційна єдність зовнішнього вигляду та вирішення інтер'єрів споруди надають будинкові Верховної Ради уявлення повної завершеності.

Цікаве враження справляють дві урядові споруди, які розміщені по вулиці Грушевського цілком близько одна від одної – це будинок Верховної Ради і будинок Кабінету Міністрів (колишній будинок НКВД). Обидві споруди створені видатними майстрами архітектури і сповнені виразності. Але перший – світлий, масштабний, гармонійно вписаний в оточення, а другий – похмурий, давить на людину своїми немасштабними архітектурними формами і своєю симетричною композицією, дисгармонуючи з мальовничим київським ландшафтом (рис. 7, 8).

Два будинки, два архітектурні образи, два творчих підходи в умовах однієї тоталітарної ідеології!



*Рис. 5. Будинок Верховної Ради. Сесійний зал.*

Щедра обдарованість, великий художній смак автора забезпечили творчий успіх і поставили будинок Верховної Ради УРСР у ряди кращих тогочасних творів. У 1941 році за цю споруду В.Г.Заболотний отримав Державну премію першого ступеня.

Майже водночас, за багаторічну педагогічну роботу в Київському інженерно-будівельному та художньому інститутах (1940 рік) рішенням Вищої атестаційної комісії В.Г.Заболотному присуджено звання професора, а через рік його обрано членом-кореспондентом Академії архітектури СРСР.

Почалась війна. За дорученням уряду Володимира Гнатовича разом з вченими та спеціалістами Академії наук УРСР направили на роботу в Уфу Башкирської АРСР.

Після повернення у 1944 році до Києва, одним з перших завдань Володимира Гнатовича було відновлення зруйнованого будинку Верховної Ради УРСР.

В результаті реконструкції з боку парку був прибудований напівциркульний корпус, який органічно доповнював архітектуру передвоєнної споруди і добре вписувався в парк. Підняття на метр дещо зниженого купола значно посилило його виразність.

У 1944 році в Україні організували філію Академії архітектури СРСР, яка у 1945 році перетворилася на Академію архітектури УРСР. Її президентом став В.Г.Заболотний.

У найкоротший термін були створені науково-дослідні інститути, лабораторії, полігон дослідного будівництва, укомплектовані кадри наукових працівників Академії.

Під керівництвом видатних майстрів архітектури та будівництва, дійсних членів АА УРСР В.Г.Заболотного, П.Ф.Альошина, О.І.Неровецького, О.В.Власова, С.В.Безсонова, М.Г.Лисенка та О.М.Вербицького вони розв'язували складні архітектурні та будівельні проблеми.

За ініціативою В.Г.Заболотного, у 1945 році розгорнув роботу інститут аспірантури АА УРСР, який згодом став кузницею з підготовки молодих висококваліфікованих кадрів. Минуло небагато часу, і Академія стала центром архітектурної та містобудівельної науки в Україні.

Крім науково-дослідної роботи, в архітектурних майстернях Академії архітектури УРСР склалися проекти найважливіших об'єктів.

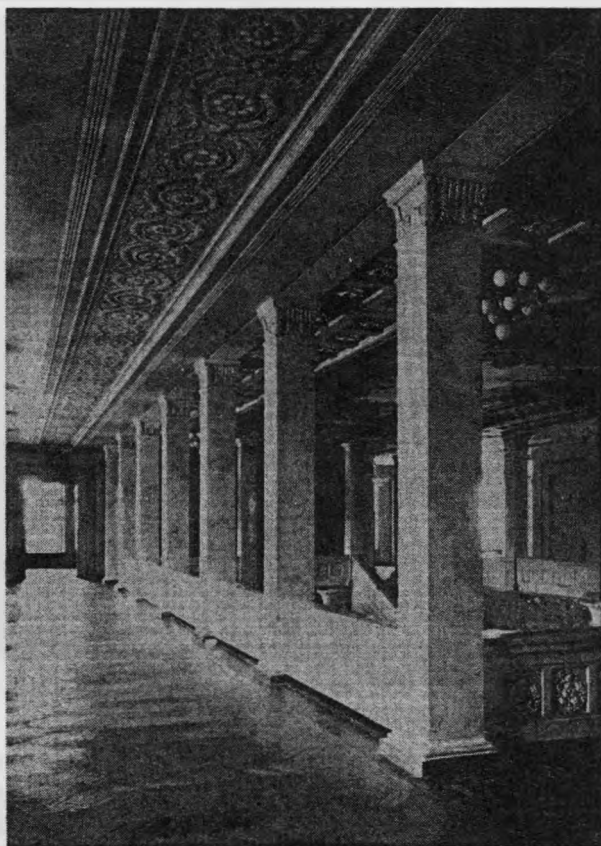


Рис. 6. Будинок Верховної Ради. Фойє другого поверху

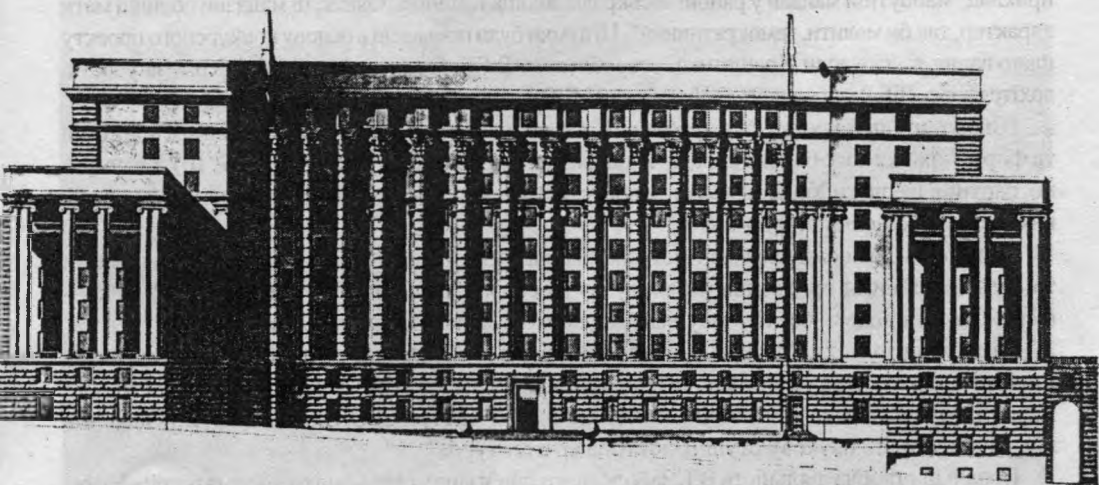


Рис. 7. Будинок НКВД. Фасад.

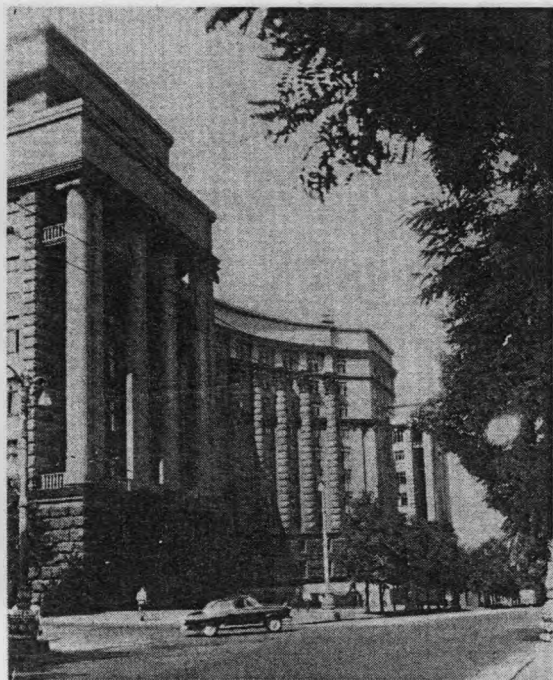


Рис. 8. Будинок НКВД.  
Загальний вигляд

Нагромадженням руїн на той час був Хрещатик. Підготовчі роботи по відбудові зовсім зруйнованої вулиці та прилеглої до неї території розпочалися відразу ж після звільнення столиці. Оголошений у 1944 році конкурс на проект забудови Хрещатика, в якому взяли участь кращі архітектори Радянського Союзу, дав величезну кількість пропозицій для розв'язання містобудівних завдань.

“Хрещатик не повинен мати характер суворо офіційний, за винятком таких місць, як, наприклад, майбутній майдан у районі міськради, площа Калініна. Однак, ці майдани повинні мати характер, так би мовити, демократичний”. Ці думки були покладені в основу конкурсного проекту планування та забудови Хрещатика, розробленого В.Г.Заболотним та Ф.Мілінісом, за участю архітекторів В.Г.Лазаренка, Н.Б.Чмутіної, П.Г.Юрченка та скульптора І.Кавалерідзе.

Цікаво, що цей проект був зроблений з творчою переробкою композиційних прийомів та форм українського бароко періоду відродження української культури (рис. 9, 10). Безумовно, партійні ідеологи України не могли допустити цього. Для реалізації був прийнятий проект, виконаний у класичних формах.

Працюючи на посаді президента Академії архітектури УРСР, В.Г.Заболотний з науковими та організаційними пропозиціями виступав на сесіях Академії архітектури УРСР, на конференціях, у процесі, багато часу віддавав науковому керівництву аспірантами.

За досягнуті успіхи в науковій роботі керованого ним колективу, великий особистий вклад в організацію наукових досягнень та підготовку молодих наукових кадрів у 1950 році Володимира Гнатовича обрано дійсним членом Академії архітектури СРСР. У 1953 році В.Г.Заболотному присуджено наукову ступінь доктора архітектури.

Подальша творча діяльність В.Г.Заболотного пов'язана з різноманітною тематикою. Разом з архітектором М.Г.Гречиною він розробив один з варіантів проекту генерального плану



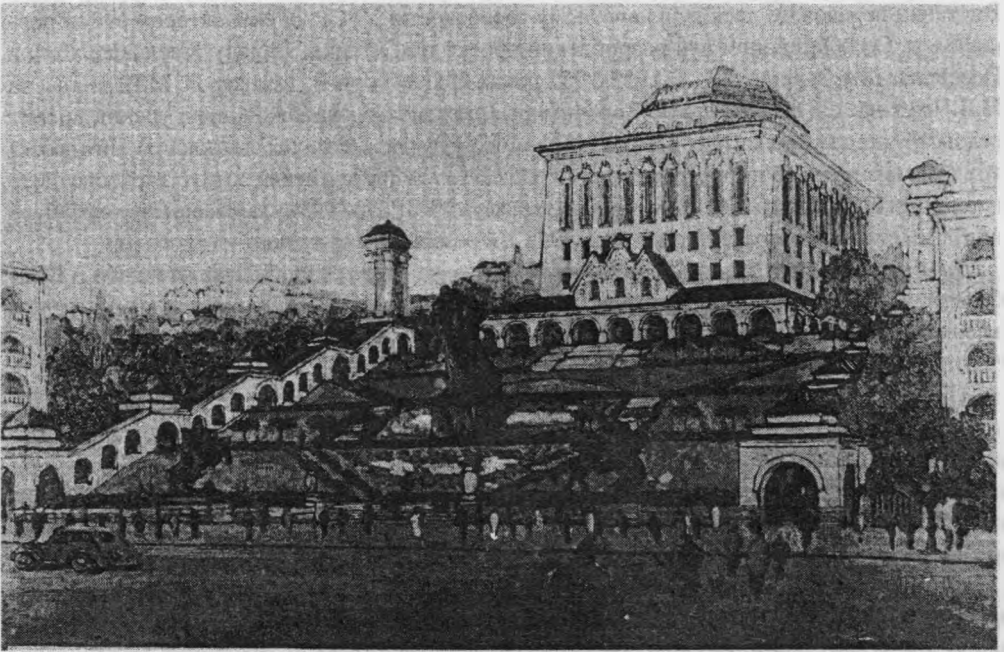


Рис. 9. Конкурс на відбудову Хрещатика. Архітектор В.Г.Заболотний.  
Вид з площі Калініна. Перспектива



Рис. 10. Конкурс на відбудову Хрещатика. Архітектор В.Г.Заболотний

Виставки передового досвіду в народному господарстві УРСР. Зі скульптором М.К.Вронським та О.П.Олійником був розроблений проект пам'ятника Богдану Хмельницькому в Переяслав-Хмельницькому. У 1953-1955 роках архітектори В.Д.Єлізаров, М.Г.Гречина та Н.Б.Чмутіна, під керівництвом Володимира Гнатовича розробляють конкурсний проект реконструкції та забудови площі Ленінського комсомолу (зараз Європейська площа). Цим проектом були визначені об'єкти першочергових забудов – адміністративний корпус Укркоопспілки, готель “Дніпро” та будинок інститутів Академії наук УРСР. При цьому важливим питанням було не тільки створення архітектурних ансамблів, а й розв'язання транспортної проблеми.

Адміністративний будинок Укркоопспілки, проект якого розробили архітектори В.Г.Заболотний, М.Г.Гречина, Н.Б.Чмутіна, Я.Л.Красний та інженер П.С.Пожарський, був одним з перших в Україні, при спорудженні якого експериментувалось застосування збірних залізобетонних конструкцій.

Після смерті Й.В.Сталіна у Радянському Союзі до влади прийшов Н.С.Хрущов. Партійно-урядова ідеологія змінилася. На перший план були висунуті ідеї державного соціалізму і їх втілення, програма масової житлової забудови. Настав трагічний для радянської архітектури період “боротьби з надмірностями в архітектурі”. І однією з перших жертв цієї боротьби став Володимир Гнатович Заболотний. Його було усунуто з поста президента Академії архітектури, котра була переорієнтована на вирішення проблем будівництва.

Ще в перші післявоєнні роки у Володимира Гнатовича народилася думка про створення історії українського мистецтва. “Создать большую советскую украинскую архитектуру, – писав він, – немыслимо без полного творческого содружества архитектуры, скульптуры, живописи и передовой строительной техники”.

У 1956 році, очолюючи відділ історії українського мистецтва при Академії будівництва і архітектури УРСР, створеної на базі Академії архітектури, свій досвід та знання він віддав створенню п'ятитомної “Історії українського мистецтва”. В “Нарисах історії українського мистецтва”, виданих під загальною редакцією Володимира Гнатовича, вперше висвітлюється історія українського мистецтва у зв'язку з культурою інших країн.

До останніх років свого життя В.Г.Заболотний очолював архітектурну майстерню в Київському художньому інституті.

У його роботі не було дрібниць. Володимир Гнатович навчав студентів проектувати так, “щоб кожна деталь мала точне припасування, як кажуть, укладалася впритирку. Наші проекти повинні бути такими точними, як і проекти літакобудування. Тому в справі проектування поспішність недопустима. Доти, доки не будуть розроблені рисунки до найдрібніших деталей, до будівництва братися не можна”.

3 серпня 1962 року на 65-му році життя Володимира Гнатовича не стало. Він похований на Байковому кладовищі у місті Києві, де встановлено величний пам'ятник, зроблений за проектом архітекторів А.Ф.Ігнащенко, Р.П.Юхтовського та скульпторів Ф.А.Коцюбинського і О.А.Кузнецова. На увіковічення пам'яті академіка В.Г.Заболотного на його батьківщині в Переяслав-Хмельницькому створений меморіальний музей та названа вулиця його ім'ям.

Життя і творчість талановитого зодчого, педагога, вченого і активного громадського діяча Володимира Гнатовича Заболотного є яскравим прикладом складного життя талановитої людини в період тоталітарної ідеології. Його творчий потенціал не міг вміститися в “прокрустове ложе” партійних “вказівок”. І тому багато з його творчих шукань не були втілені у життя. Але те, що він реалізував, залишиться пам'яткою української архітектури досить драматичного, але водночас, досить виразного періоду тоталітарної ідеології сорокових-шістдесятих років в Україні.